

Keskustelua suomalaisista SS-miehistä

Dosentti André Swanströmin tuoreet tutkimukset suomalaisista SS-vapaaehtoisista Saksan armeijassa ovat tuoneet keskusteluun sotilaiden mahdollisen osallisuuden sotarikoksiin. Kaikkiaan noin 1 400 miestä värväytyi SS-divisioonaa Vikingin alaisuudessa toimineeseen suomalaiseen vapaaehtoispataljoonaan ja palveli Saksan itärintamalla vuosina 1941–1943. Uusien tulkintojen myötä kysymyksi on samalla noussut, missä määrin professori Mauno Jokipiin (1924–2007) perustutkimus aiheesta, *Panttipataljoona* (1968), on antanut väärän kuvan suomalaisten SS-miesten toiminnasta ja motiiveista.

Simon Wiesenthal -keskuksen otettua tammi-kuussa 2018 yhteyttä presidentti Sauli Niinistöön valtioneuvoston kanslia tilasi Kansallisarkistolta arkistonselvityksen suomalaisten SS-miesten osallisuudesta juutalaisten ja siviilien surmaamiseen. Selvityksen laati professori Lars Westerlund, ja se julkaistiin 8.2.2019. *Historiallinen Aikakauskirja* osallistuu keskusteluun julkaisemalla apulaisprofessori Mikko Karjalaisen arvion Swanströmin teoksesta *Hakaristin ritarit* (2018) sekä apulaisprofessori Antero Holmilan puheenvuoron arkistonselvityksestä ja sen ympärillä käydyistä keskustelusta. Holmila oli jäsenenä selvityksen projektiryhmässä.

Uusia tulkintoja suomalaisten SS-vapaaehtoisten sotatiestä

André Swanström:

Hakaristin ritarit. Suomalaiset SS-miehet, politiikka, uskonto ja sotarikokset. Atena 2018. 300 s. ISBN 978-952-3004-98.

Sotahistoriantutkimus on pohjimmiltaan hyvin yksinkertaista. Tarvitaan vahvoja istumalihaksia ja toimivia väliaivon osia. Ensimmäisiä siksi, että useimmiten arkistolähteiden esiin kaivaminen vaatii viikkojen, kuukausien ja jopa vuosien istumista arkistojen tutkijasalien koviksi osoittautuvilla penkeillä. Jälkimmäisiä taasen tarvitaan yhdistämään syntyvät ajatukset tulkinaksi.

Kirkkohistorian dosentti André Swanström on tarttunut teoksessaan *Hakaristin ritarit: Suomalaiset SS-miehet, politiikka, uskonto ja sotarikokset* tutkimusteemaan, jossa tarvitaan niin istumalihaksia kuin väliaivojakin. Suomalaisten vapaaehtoisten palvelu pahamaineisissa SS-joukoissa vuosina 1941–1943 ansait-

see kriittistä ja punnittua tutkimusta. Lankeaahan SS:n vastuulle synkin mahdollinen varjo juutalaisten kansanmurhan toteuttamisesta toisen maailmansodan aikana.

Perustellun tutkimusteeman lisäksi laadukkaalta historiantutkimukselta odotetaan yleensä myös vankkaa lähdeaineistoa ja aineistoon perustuvia tutkimuksellisesti laadukkaita tulkintoja. Swanström tekee kiitettävän määrän tulkintoja, mutta monessa kohdin sotahistoriantutkijalle teoksen mielenkiintoisin tutkimusopillinen anti on tekijän esittämien tulkintojen ja käytettyjen tutkimuslähteiden välisen railon syvyyden määrittäminen.

Heti tutkimuksensa ensi lehdillä Swanström tunnustautuu historiantutkimuksen kumulatiivisen periluonteen airueksi. Tämän erinomaisen lähtökohdan mukaan uudet tulkinat siis kiinnittyisivät osaksi aikaisempaa tutkimusta haastaen niitä samalla. Swanström kirjoittaa myös tutkimuksensa lähtökohdista tavalla, jonka niin tutkijayhteisön jäsenet kuin suuri yleisö voivat allekirjoittaa: ”lukija voi vapaasti sovitaa kirjan uudet näkökulmat omaan katsantonsa”.

Tekstin ensipuraisuista lähtien lukija joutuukin ponnistelemaan edellisen vaateen kanssa. Teosta lukiessa nousee nimittäin alati esiin kysymys tekijän omista motiiveista ja pyrkimyksistä ennen kaikkea Mauno Jokipiin 1960-luvulla laatiman *Panttipataljoona: Suomalaisen SS-pataljoonan historia* -teoksen kritisoimiseen. Jokipiin tutkimusta kohtaan esitetty kritiikki toimii polttoaineena Swanströmin tutkimuksen perusteemalle eli sille, missä määrin suomalaiset SS-vapaaehtoiset osallistuivat sotarikoksiin itse.

Aikaisemman tutkimuksen – joka käsillä olevasta teemasta on jotakuinkin sama asia kuin Jokipiin tutkimukset – kriittinen tarkastelu on toki sotahistorian tutkimuksen peruslähdekohta, kun se tapahtuu perustellusti ja mahdolliset aikaisemman tutkimuksen virheet osoittaen. Ironiseksi tutkimusasetelman tekee kuitenkin yhtäältä se, että Swanström lupaa kirjansa edustavan uudelleenarviointia perusteellisen arkistotutkimuksen pohjalta, vaikka arkistolähteiden todellinen käyttö osoittaa toista. Toisaalta tekijä käyttää lukuisissa kohdin Jokipiin teosta ainoana lähteenään kuvatessaan suomalaisten SS-miesten vaiheita eli implisiittisesti antaa tutkimuksellisen arvon toisaalla laajasti kritisoimalleen Jokipiin teokselle.

Millaisia tutkimuksellisia ongelmia Swanströmin Jokipiitä kohtaan esittämään kritiikkiin sisältyy? Kuvaava esimerkki on *Panttipataljoonan* syntyvaiheisiin liittyvä pohdinta Mauno Jokipiin ja entisen SS-miehen Ensio Anttilan yhteistyöstä historianopiskelijoiden yhdistys *Kronoksen* hallituksessa heti toisen maailmansodan jälkeen. Swanström väittää, että todennäköisesti Anttila teki Jokipiihin vaikutuksen jo tuolloin. Samassa yhteydessä Swanström kuitenkin toteaa, että tietoa henkilöiden keskusteluista ei ole. Tämän kaltaiset ”oikaistut” tulkinnat luovat kyllä teoksen ehystä tarinaa, mutta ne eivät ole tutkimuksellisesti kestäviä.

Historiantutkimuksen perusteista kiinnostuneille lukijoille edellä esitetyt seikat antavat paljon pohdittavaa. Swanströmin mukaan Jokipiin teki erittäin perusteellisen työn *Panttipataljoona*-tutkimuksessaan, mutta arkistojen läpikäyntiä hän ei pidä aukottomana. Tässä tapauksessa Swanström heittää rohkeasti ensimmäisen kiven, jonka osumatarkkuutta kukin lukija voi itse arvioida. Ajojahti Jokipiin tutkimusmotiiveja kohtaan vyöryy kirjan sivuilla ilman horjahduksia. Väite siitä, että ”Jokipiin näyttää myyneen rehellisyytensä ja tutkijan etikkansa SS-miesten ja erityisesti Kalervo Kurkialan maineen varjelemiseksi” huipentaa tekijän laatiman asetelman siitä, että Jokipiin salailee SS-vapaaehtoisten sotarikoksia systemaattisesti. Väite on ammatillisesti laajalti tunnustettua historiantutkijaa kohtaan äärimmäisen kova, varsinkin kun väitteen todenperäisyydestä Swanströmin teos ei anna tutkimuksellisesti kestäviä vastauksia.

Edellä kuvattu Swanströmin aikaisempaan tutkimukseen kohdistama kritiikki liittyy viime kädessä kysy-

mykseen, ”missä määrin suomalaiset SS-vapaaehtoiset osallistuivat sotarikoksiin itse?” Sotarikosteeman lisäksi Swanströmin tutkimuksessa käsitellään SS-vapaaehtois-teemaa poliittisessa, ideologisessa ja uskonnollisessa kontekstissa.

Muutamien yksittäisten vapaaehtoisten sotatiestä Swanström pystyy uskottavasti osoittamaan, että he näkivät ja erittäin todennäköisesti osallistuivatkin juutalaisten, siviilien tai sotavankien surmaamiseen vuosina 1941–1942. Tutkimuksen ongelmallisuus kiteytyy tekijän tavassa tehdä vahvoja, tendenssimäisiä yleistyksiä ilman vahvoja tutkimuksellisia perusteita. Käsittely jää todellisuudessa yksittäisten vapaaehtoisten toiminnan analysoinniksi. Useita kertoja toistetut toteamukset suomalaisen vapaaehtoisjoukon kokemista murhista, mielivaltaisista siviilien teloituksista ja holokaustin käytännön toteutukseen kuuluvista rikoksista jäävät leijumaan ilmaan ilman vahvaa toteennäyttöä.

Edellä kuvattu Swanströmin asettama tutkimusongelma on kuitenkin ilman muuta kiintoisa ja ehdottomasti tutkimisen arvoinen. Keskeisimmäksi yksittäiseksi lähdetiedoksi Swanström nostaa suomalaisen SS-vapaaehtoisen Olavi Karpalon kirjeenvaihdon. Eniten huomiota saa Karpalon 24. heinäkuuta 1941 kirjoittama kirje, jossa hän muun tekstin ohessa toteaa: ”lisäksi juutalaisten teloitamiseen riittää kehnompikin ampumataito kuin omaamamme”. Swanströmille toteamus on selkeä todiste siitä, että ainakin ne kuusi kirjeen allekirjoittanutta suomalaista SS-vapaaehtoista todella osallistuivat holokaustin toteuttamiseen ja sotarikoksiin. Loppupäätelmä saattaa olla oikea, mutta se ei missään tapauksessa osoita ehdottomasti edes Karpalon itsensä tehneen sotarikoksia. Aivan yhtä todistusvoimaisesti kirjeen voisi tulkita esimerkiksi osoittavan Karpalon nähneen juutalaisia tapettavana tai kuulleen juutalaisten tappamisesta.

On korostettava, että edellä mainitun yksittäisen lähteen tulkinta, jonka siis nostan esiin vain ja ainoastaan osoittaakseni tulkinnan haasteellisuuden ja teoksessa tehdyn tulkinnan haavoittuvuuden, kertoo kiistatta sen, kuinka vaativaan tutkimusteemaan Swanström on tutkimuksessaan tarttunut. Aiheesta kiinnostunut lukija voi käydä testaamassa oman analysointikykyänsä tutustumalla Karpalon kirjeeseen joko teoksen sivuilla tai Kansallisarkiston verkkosivuilla.¹

Mihin Swanström teoksessaan päätyy? Hänen tulkintansa ovat hyvin ehdottomaan tuotoon kirjoitettuja: “[...] Osa suomalaisista SS-miehistä syyllistyi sotarikoksiin. Vaikeneminen, kiistäminen ja huonosti hoidetut tulkinnat myötävaikuttivat siihen, että syyllisiä ei saatu tilille teoistaan.” Akateemisten, historiantutkijan silmälasien läpi tarkastellen on erittäin todennäköistä, että yksittäisten vapaaehtoisten osalta Swanströmin tulkinta voi olla kestävä. Mutta laajemman yleistyksen tekemiseen teos ei valitettavasti anna kestäviä vas-

tauksia. Swanströmin loppulauseeseen sen sijaan voi yhtyä täysin: ”Tämä kirja ei ole yritys kirjoittaa heidän [SS-vapaaehtoisten] tarinastaan uusi kanonisoitu versio vaan avaus myytin jälkeiseen monipuolistuvien tulkintojen aikaan.” Mikäli suomalaista SS-vapaaehtoisjoukkoa koskeva neutraali, akateeminen jatkotutkimus tarvitsee polttoainekseen ja keskustelunherättäjäkseen tämänkaltaisen teoksen, on se silloin ehdottomasti ansainnut paikkansa sotahistorian tutkimusten ja tietokirjojen kumulatiivisessa jatkumossa.

Teoksen ilmestymisen jälkeen virinneessä keskustelussa on noussut esiin intohimoja puolin ja toisin. Teoksen tutkimuksellista antia on arvosteltu yhtäältä sotahistoriantutkijan työkaluin analyttisesti, kuten professori Ohto Manninen *Sotaveteraani*-lehdessä. Toisaalta teosta on arvioitu myös hyvin tunnepitoisesti tutkimuskeskustelun vaatima arvokkuus osin unohtaen, kuten eversti (evp.) Sampo Ahto *Sotilas aikakauslehdessä*. Osuu arvostelu sitten maaliinsa herättäen tutkimuksellisia ajatuksia tai harhautuu se tunnepitoiseksi puhevuoroksi, joka ei tee teokselle oikeutta, on Swanströmin esittämä näkemys teosta arvostelleiden henkilöiden edustamasta SS-aseenkantajuudesta paras jättää 2010-luvun suomalaisessa sotahistorian tutkimusta koskevassa keskustelussa ilman painoarvoa. Sotahistoriamme kipupisteistä ja tehdystä sotahistoriantutkimuksesta käytävä, nykyislään ylipäänsä aivan liian vähäinen tutkimuskeskustelu ansaitsee kaikkia osapuolia arvostavan sävyn.

Tätä kirjoitettaessa Kansallisarkiston toteuttama selvitys suomalaisten SS-miesten osallisuudesta juutalaisten ja siviilien surmaamiseen vuosina 1941–1943 on

julkaistu. Selvityksen johtopäätökset kiteytyvät seuraavaan ajatukseen:

On ilmeistä, että suomalaiset SS-vapaaehtoiset osallistuivat hyvin todennäköisesti SS-Divisioon Wikingin eri yksiköiden suorittamiin surmaamisiin ja väkivaltaisuuksiin niin juutalaisia kuin siviilejä ja sotavankejakin kohtaan vuosina 1941–1942. On kuitenkin todettava, että käytössä ollut lähdeaineisto ei anna riittävän yksityiskohtaisia tietoja yksittäisten tapahtumien tarkaksi arvioimiseksi.

On huomioitava, että tämä johtopäätös koskee vain hyvin pientä osaa vapaaehtoisten kokonaismäärästä.

Kansallisarkiston pääjohtaja Jussi Nuorteva viittasi edellä mainittuun sitaattiin puhuessaan selvityksen julkistamistilaisuudessa 8. helmikuuta 2019 Helsingissä. Tosin julkistamispuheessaan Nuorteva totesi, että suomalaiset vapaaehtoiset joutuivat osallistumaan surmaamisiin ja väkivaltaisuuksiin. Tämä edellisessä sitaatissa esitettyyn selvitystekstiin verrattuna sinänsä pieni ero ei suurta yleisöä kiinnosta millään muotoa, mutta tutkijayhteisölle se osoittaa konkreettisesti sen, kuinka pienilläkin ilmaisutapaeroilla on merkitystä tulkinnan lopputulokseen.

Kansallisarkiston selvitys luo neutraalin pohjan mahdollisille teemaa käsitteleville, ilman tendenssimäisiä intohimoja suoritetuille jatkotutkimuksille. Swanströmin vuonna 2018 ilmestynyt, ilmeikkäästi kirjoitettu teos toimii yhtenä virikkeenä tälle tulevalle, toivon mukaan vireälle tutkimuskeskustelulle.

Mikko Karjalainen
Sotahistorian apulaisprofessori
Maanpuolustuskorkeakoulu

1. Olavi Karpalon ja kumppaneiden kirje luutnantti Ensio Pihkalalle on luettavissa pdf-muodossa osoitteessa <https://www.arkisto.fi/news/2310/61/Selvitys-suomalaisten-SS-miesten-osallisuudesta-juutalaisten-ja-siviilien-surmaamiseen-vuosina-1941-1943/d,ajankohtaista> (8.2.2019).